

А. В. Галичанська

МІЖПОКОЛІННИЙ КОНФЛІКТ ЯК СПОСІБ ВЗАЄМОДІЇ ПРЕДСТАВНИКІВ РІЗНИХ ПОКОЛІНЬ У СІМ'Ї

Статтю присвячено проблемі міжпоколінних конфліктів у сім'ї. Автор зазначає, що серед основних причин міжпоколінних конфліктів у сім'ях з трьох поколінь є розподіл ролей та боротьба за верховенство. Суттю міжпоколінних стосунків не може бути ні «абсолютне оновлення», ні «абсолютний розрив» – і те й інше означало б соціальну катастрофу. Метою сучасного суспільства повинна стати гармонізація стосунків поколінь в їх спадкоємності, здатність кожного покоління занурюватися безболісно в єдиний соціокультурний простір без жорсткої ієрархії, без насильства, неповаги.

Ключові слова: покоління, конфлікт, міжпоколінна взаємодія, конфлікт поколінь, трансмісія культури.

Стаття посвячена проблеме межпоколенных конфликтов в семье. Автор отмечает, что среди основных причин межпоколенных конфликтов в семьях из трех поколений является распределение ролей и борьба за верховенство. Сутью межпоколенных отношений не может быть ни «абсолютное обновление», ни «абсолютный разрыв» – и то и другое означало бы социальную катастрофу. Целью современного общества должна стать гармонизация отношений поколений в их преемственности, способность каждого поколения погружаться безболезненно в единое социокультурное пространство без жесткой иерархии, без насилия, неуважения.

Ключевые слова: поколение, конфликт, межпоколенное взаимодействие, конфликт поколений, трансмиссия культуры.

The article covers the problem of family conflicts that occur between the representatives of different generations. The author notes that among the main reasons of such conflicts in the families of three generations there are the distribution of roles and the struggle for supremacy. Intergenerational relations can be neither «absolute update» nor «absolute gap» as both would mean a social catastrophe. It is specified that the harmonization of relations between the generations in their succession, the ability of each generation to dive safely in a single social-cultural space without a rigid hierarchy and without violence and disrespect is the aim of modern society.

Keywords: generation, conflict, interaction of generations, conflict of generations, transmission of culture.

Постановка проблеми. Одним із виявів соціального неблагополуччя сучасного суспільства є порушення міжпоколінних зв'язків, що призводить до втрати універсальних норм і цінностей, втілених у звичаї і традиції. У сучасному суспільстві помітно загострилася проблема взаємин між поколіннями. Така тенденція почала проявлятися ще у ХІХ ст., але мала локальний характер, упродовж ХХ століття ситуація істотно загострилася у зв'язку з підйомом молодіжного і студентського руху в 60-70-х роках і почала набувати глобальних масштабів.

Метою статті є теоретичний аналіз внутрішньосімейних взаємодій та міжпоколінного конфлікту в родині. Вперше проблеми сім'ї і внутрішньосімейної взаємодії згадуються в працях Платона, Анаксагора, Аристотеля, Зенона, де сім'я розглядається як перший досвід суспільства, аналізується роль сім'ї в підтримці соціального порядку. Особливе значення для розуміння сімейних взаємостосунків і міжособових комунікацій мали роботи І. Кона, М. Мацьковського, А. Харчева. Проблеми взаємодії дітей і батьків невід'ємно пов'язані із спадкоємством традиційних культурних норм. Е. Берн, Р. Річардсон, Т. Харіс розглядали вікові періоди, найбільш сприятливі для засвоєння соціальних норм і цінностей, а також становлення і розвиток емоційного зв'язку батьків і дітей. Проблема соціальної взаємодії поколінь широко висвітлена в працях Г. Спенсера, який вважав, що людина стає соціальною істотою в ході тривалої еволюції. Е. Балабанова, М. Михайлова, З. Саралієва, С. Ярушенко вивчають процес спадкоємності культурних особливостей в сім'ї і в різних соціальних групах, у тому числі процеси депривації, трансляції культури від покоління до покоління. Саме сім'я виступає могутнім інститутом соціального проектування, закладаючи основи розвитку ціннісного потенціалу майбутньої людини нового покоління. Це припускає новий дискурс, що дозволяє простежити динаміку взаємодії поколінь.

Аналіз останніх досліджень. Проблема спадкоємності і конфліктів у стосунках «батьків» і «дітей» може розглядатися як взаємодія зустрічних потоків інформації і діяльності, як особливості передачі культурних цінностей від покоління до покоління [6, с. 101-121.]. Взаємодія поколінь існує завжди, проте зміст проблеми, гострота суперечностей має особливий конкретно-історичний характер. У сучасному суспільстві наявна трансформація ставлення молодших вікових груп до старшого покоління в напрямі від традиційно шанобливого до нетрадиційного, не характерного для слов'янського менталітету, осуджуючого, відкидаючого. В кращому разі йдеться про абсолютно байдуже ставлення як на

державному, так і на побутовому рівні. У таких умовах немолоді люди виявилися кинутим поколінням, позбавленим співчуття, співпереживання і допомоги з боку молодших членів суспільства. Відбулася зміна багатоговікової традиції суспільства, яка стала негативною не тільки для немолодих людей, але і для всієї решти членів суспільства. Зміни, що повністю відкидають досвід попередніх поколінь, ведуть до конфлікту і розриву між поколіннями [5, с. 49-55].

Проблема конфлікту цікавить багатьох дослідників, тому що конфлікти є досить розповсюдженим явищем у нашому повсякденному житті. Конфлікти виникають зазвичай тоді, коли відбувається зіткнення інтересів, поглядів, позицій окремих людей або груп. Ці інтереси можуть полягати у бажанні оволодіти і тими ж цінностями, простором, речами, соціальними ролями. При цьому велике значення має усвідомлення людиною ситуації конфліктною або ні. Конфліктною визначають ситуацію, у якій сторони проявляють схильність до зіткнення. Конфлікт є одним з видів особливо значущих ситуацій у спілкуванні між людьми. Психологами запропоновано діагностичні методи прогнозування поведінки людини у конфліктній ситуації, такі як тести, експерименти та ігрові процедури. Розроблено шляхи подолання конфліктів і запобігання їм, але швидкість суспільних змін призводить до постійної трансформації різних видів конфліктів, що, своєю чергою, вимагає нових підходів до їх вирішення [4, с. 311-312].

Міжпоколінний конфлікт у сім'ї – це різновид соціальної взаємодії нащадків і предків (прародителів, батьків, дітей, внуків та ін.), що належать до соціальної спільності, заснованої на шлюбів (співжитті) й/або спорідненості (усиновленні), в якій між ними існують принципові відмінності (вікові, соціально-економічні, ідейно-політичні, субкультурні та інші), відсутня згода, загострюються суперечності в системі сімейних, індивідуальних і суспільних цінностей і відбувається зіткнення взаємно не сумісних потреб, інтересів, поглядів із приводу виконання сім'єю (сімейною групою) її функцій, структури сімейних взаємин, визначення мети розвитку сім'ї та ін. [1].

Взаємодія між поколіннями відбувається у двох зустрічних потоках (від старшого до молодшого й навпаки). Молодь не має чіткого уявлення про життя старшого покоління і часто драматизує їх соціальний статус, породжує забобони і створюючи стереотипи, що, своєю чергою, проєктується на міжпоколінну взаємодію. У масовій свідомості як у прихованій, так і в явній формі фіксується ставлення до немолодих людей як до непотрібної категорії населення, в суспільній свідомості поширена модель, яка характеризується затвердженням стратегії витіснення старості зі сфери доступу до престижних цінностей, влади та інших ресурсів, периферійним становищем їх проблем [5, с. 51-52].

Так, у дослідженнях І. Лихніцької, А. Рубакіна, Н. Сачук, Є. Стеженської, В. Шапіро розкрито чинники, що впливають на зміни соціального статусу представників різних поколінь і призводять до розриву в міжпоколінній взаємодії, а саме: руйнування патріархального багатопокілінного клану, розповсюдження нуклеарної сім'ї, зміна характеру праці в індустріальному суспільстві, знецінення нагромадженого досвіду старших поколінь у результаті прискорення темпів науково – технічного прогресу, розповсюдження негласної політики усунення від роботи немолодих людей, що досягли пенсійного віку. Ці тенденції сприяють знеціненню старості в очах молодого покоління і посиленню геронтофобної установки в масовій свідомості.

Виклад основного матеріалу. Із методологічної точки зору при аналізі конфліктів поколінь у сучасній сім'ї необхідна їх типологізація. Так, М. Вдовіна виокремлює внутрішньоособові конфлікти (які протікають у свідомості індивіда без яскраво виражених проявів у його взаємодії з іншими сторонами конфлікту); міжособові (між конкретними представниками різних поколінь); між особою і групою (наприклад, між літньою людиною і сім'єю його сина або дочки); соціально-психологічними (між малими соціально-психологічними групами, наприклад, між молодістю і батьківською сім'ями); соціальні (між сімейними поколіннями як представниками поколінь у суспільстві) [1].

За розподілом сімейних ролей виокремлюють конфлікти між батьками і дітьми; між дідами, бабусями і внуками; між представниками всіх трьох поколінь; між батьками і молодим подружжям (свекруха – невістка, теща – зять); між нуклеарною сім'єю й іншими родичами. Причому за критерієм спорідненості (усиновлення) ці конфлікти можна також класифікувати на конфлікти поколінь між родичами (або прирівняними до них згідно із законом особами), тобто між батьками і дітьми, всиновлювачами і всиновленими, бабусями/дідусями і внуками, міжпоколінні конфлікти між родичами [1].

У сучасній літературі з проблеми взаємостосунків поколінь переважають дві точки зору. Одні автори обґрунтовують ідею глобального загального розриву між поколіннями, який постійно збільшується (М. Мід, С. Паркінсон). Інші підкреслюють маятниковий характер міжпоколінних взаємостосунків. З їхньої точки зору періоди конфліктів чергують з періодами спадкоємності (Х. Ортега-і-Гассет, Л. Фойер).

Історичному аспекту розвитку взаємин між поколіннями присвячені роботи У. Колесова, А. Корінфа, А. Толстих. Етнологічні роботи Т. Бернштам, М. Громико відображають інтерес для аналізу ставлення до старості в слав'янській і конкретно в російській культурі, ролі вікової диференціації в соціальному і сімейному житті. Взаємини поколінь у сучасній сім'ї досліджували М. Александрова, Є. Балабанова, О. Жваво, М. Михайлова, З. Саралієва, В. Шапіро.

Особливу цінність для аналізу міжпоколінних взаємин мають роботи Б. Дубіна, Ю. Лотмана, в яких розкривається зв'язок змін з культурно-історичною традицією розвитку суспільства. На сьогодні посилюється увага до геронтологічної проблематики в контексті усвідомлення статусу немолодих як особливої соціальної проблеми (В. Альперович, А. Дмитрієв, М. Елютіна, Н. Сачук, Є. Стеженська, А. Рубакін, В. Шапіро).

З'явилося багато досліджень, у центрі уваги яких був «конфлікт поколінь», «розрив поколінь». Порізному потрактувало явище. Так, американський соціолог Л. Фойер вважав, що «конфлікт» поколінь є універсальною темою людської історії. Він ґрунтується на початкових рисах людської природи і є, можливо, навіть більш важливою рушійною силою історії, ніж класова боротьба [9, с. 154].

Психоаналітики вважають, що в основі конфлікту поколінь лежить одвічне суперництво між батьком і сином (Едіпів комплекс), матері і дочки (комплекс Електри). Хлопець не просто змагається з батьком, але і відкидає його як зразок, відмовляється від свого соціокультурного спадку. Представники авангардизму вбачають у молодіжній контркультурі єдино надійну, ефективну, радикальну опозицію щодо всього застійного, консервативного в суспільстві. Всі ці пояснення ества конфлікту поколінь, а також суб'єктивні оцінки молоді, яка схильна перебільшувати ступінь своїх відмінностей від старших, повинні бути доповнені аналізом об'єктивно наявних відмінностей та їх причин.

Взаємодія поколінь – це похідна характеристика соціальної структури, соціальних стосунків (Т. Парсонс, Ш. Айзенштадт). Міжпоколінні взаємини на мікрорівні соціальних зв'язків у сім'ї особливо значущі, оскільки на відміну від великої в малій соціальній групі стосунки людей мають безпосередній характер. Дуже важливо для кожної людини знання свого минулого, своєї генеалогії, історії життя своїх предків.

Відомо, що традиції сприяють покращенню взаємодії між поколіннями до тих пір, поки не втрачається зв'язок із часом. Потрібно вміло комбінувати традиційне і сучасне. Мудрість народу полягає не тільки в тому, що зберігається шанобливе ставлення молодших до старших, але й ставлення старших – батьків, учителів – до дітей підкреслено дбайливе, ласкаве, уважне. Дорослі прагнуть зробити життя дитини цікавим, змістовним. Здатність жити в гармонії з іншими, не втрачаючи при цьому своєї власної індивідуальності, багато в чому визначає успішний розвиток країни. Найбільш важливі чинники, що впливають на загострення сучасних міжпоколінних стосунків: науково-технічний прогрес, що часто підриває авторитет старших, зневага до минулого, традицій, руйнування сімейних зв'язків [8, с. 76-79].

У 60-ті роки ХХ ст. намітилися два полюси в оцінці міжпоколінних відмінностей: «великий розрив» та «відсутність нового». Розмова поки йшла в основному про конфлікти і їх причини у взаєминах поколінь, але початковим при цьому, хоч як би не розташовувалися «фігури» в цей момент, є неспинний розвиток людства. По-перше, молодь завжди буде спиратися на традиції і досвід минулих поколінь. По-друге, міжпоколінні відносини, трансмісія культури завжди включають зустрічні інформаційно-діяльнісні потоки не тільки від батьків до дітей, але і від дітей до батьків. На сьогодні в умовах інформатизації суспільства молодіжна інтерпретація культурної спадщини набуває великого значення. По-третє, визнаючи значення обох вище названих тенденцій, потрібно остерігатися перебільшення темпів культурного оновлення. Глибинні шари культури, традиції, форми побуту, сім'ї, що складаються тисячоліттями, старіють повільніше, ніж інновації у сфері техніки, науки, інформатики [4, с. 416-417].

Таким чином, суттю міжпоколінних взаємин не може бути ні «абсолютне оновлення», ні «абсолютний розрив» – і те й інше означало б соціальну катастрофу. Метою сучасного суспільства повинна стати гармонізація стосунків поколінь у їх спадкоємності. Проте відмова від спадку, невдячність, егоцентризм, нездатність до діалогу – ці крайні вияви відособленості нового покоління можуть завдати удару по самих основах цивілізації. Головне в міжпоколінних взаєминах – здатність кожного покоління занурюватися безболісно в єдиний соціокультурний простір без жорсткої ієрархії, без насильства, неповаги з боку «батьків» до дітей, з обов'язковим затвердженням авторитету немолодих людей і довіри, любові до людини, що зростає [2, с. 48-51].

Із погляду стосунків поколінь, світ переживає зараз унікальний історичний період, суть якого полягає в тому, що в суспільстві вперше склалася чотирипоколінна структура. Ніколи в історії ще такої ситуації не було, вона виникла в ХХ столітті і спричинила низку наслідків. Раніше було одне працююче покоління – «батьки», а молодших, тобто «дітей», виховували «старі». Таким чином, «батьки» забезпечували весь матеріальний побут, а функцію соціалізації виконували старий, виховуючи внуків. Тепер виробництво змінюється, важка фізична праця вже не потрібна, а є запит на досвід і знання або навіть просто на терплячість і поступливість. Тепер уже старші задіяні на виробництві, вони там потрібні. Вони більше не хочуть виховувати внуків. «Батьки» теж працюють, і «дітьми», виявилось, займатися нікому. Тому виникла потреба в інших формах соціалізації.

Висновки. Отже, підсумовуючи, слід зазначити, що причини найбільш частих конфліктів у сім'ях із трьох поколінь – розподіл ролей, боротьба за верховенство. Розпад, поділ великої сім'ї – процес об'єктивний. На заході він почався у 50-х роках минулого століття, у нашій країні пізніше. Нуклеарна

сім'я стає переважаючою. Це пов'язано з низкою складних суспільних процесів – індустріалізацією, урбанізацією, науково-технічною революцією. Але не можна тут, напевно, недооцінювати і чинників суб'єктивних, психологічних. Відхід з-під диктату можна вважати явищем суспільно-прогресивним і необхідним. Молоді люди прагнули до самоствердження і шукали можливості для цього. І сьогодні хоча від колишньої батьківської влади майже нічого не залишилося, молодь жадає автономії, особливо після вступу до шлюбу. Важко складаються взаємини в сім'ях, де в представників старшого покоління немає своїх інтересів, особистих цілей і вони повністю ототожнюють свою життєву перспективу з життям дітей. Часто конфлікти виникають через те, що молодь легко адаптується до нових умов, у той час як старше покоління цінує те, до чого звикло.

Література:

1. Вдовина М. В. Специфика межпоколенных конфликтов в семье [Електронний ресурс] / М. В. Вдовина // Демографические исследования – № 4. – 2006. Режим доступа: http://www.demographia.ru/articles_N/index.html?idR=20&idArt=440
2. Жукова С. А. Технология межпоколенных коммуникаций // Международный Год Пожилых Людей: социальные исключения по полу и возрасту / Материалы межрегиональной конференции. – Саратов : Изд. дом «Пароход», 2000.
3. Мид М. Культура и мир детства. Избранные произведения / М. Мид – М. : Наука, 1988. – 429 с.
4. Повалій Л. В. Сучасні тенденції виховання молодого покоління на українських національних традиціях / Л. В. Повалій // Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти: матеріали методологічного семінару АПН України 16 груд. 2004 р. / Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2005.
5. Смирнова. Т. В. Пожилые люди: стереотипный образ и социальная дистанция / Смирнова Т. В. // Социологические исследования. 2008. – № 8.
6. Спасибенко С. Г. Смерть и бессмертие: границы и безграничность социальной жизни человека / С. Г. Спасибенко // Социально-гуманитарные знания. -2004. –№ 6.
7. Спенсер Г. Неисповедимые тайны жизни. Факты и комментарии: пер. с англ. / Г. Спенсер. – Изд. 2-е. – М. : ЛКИ, 2007. – 208 с.
8. Толстых А. В. Опыт конкретно-исторической психологии личности / А. В. Толстых; вступ. статья Ф. Т. Михайлова. – СПб. : Алетейя, 2000. – 288 с.
9. Фойер Л. Конфликт поколений. / Л. Фойер // Нью Йорк, 1969 [на рус. яз.].